

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ЯК ПРЕДМЕТА Й ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ

*Пометун Олена Іванівна,
Ремех Тетяна Олексіївна*

Громадянська освіта покликана надати учням цілеспрямований і змістовний навчальний досвід, що відобразатиме сучасні соціальні та суспільні реалії та розвиватиме громадянськість особистості, її відповідні якості та громадянську компетентність.

Світ у цілому та Україна як його частина швидко змінюються, створюючи багатоетнічний, багатогранний, багатомовний, мультирелігійний та багатокультурний контекст навчання громадянства, яке має стати невід'ємним складником змісту української освіти для якісного підготування учнів до ефективної життєдіяльності в поліваріантному світі.

Щоб молоді люди ставали ефективними учасниками поступу демократії, громадянська освіта мусить бути важливою частиною навчального плану освітнього закладу. Знання, вміння та навички, необхідні людині для поінформованої та свідомої участі в соціальному і громадському житті, вимагають їх систематичного формування й розвитку засобами окремого предмета (як-от «Громадянська освіта») та інших предметів (наприклад, правознавство, історія, географія, література).

Такі об'єктивні потреби знайшли відображення в новітніх освітніх документах – Законі України «Про освіту», основах Стандарту освіти НУШ, а також в запровадженні з 2018–2019 навчального року в українських школах інтегрованого предмета «Громадянська освіта» (10 клас, рівень стандарту). Програмовими завданнями цього предмета є «забезпечення цілеспрямованої підготовки старшокласників до функціонування у системі суспільних відносин поліваріантного світу, глобалізації, соціальної взаємодії та активної відповідальної участі в суспільній діяльності».

У навчанні курсу «Громадянська освіта» учні мають усвідомити сутність відносин з іншими людьми, оточенням, суспільними інституціями та навколишнім середовищем, сформувані навички розуміння проблем та винесення продуманих оцінних суджень, продуктивного розв'язання соціальних питань та ухвалення обґрунтованих рішень. Саме це складає основу відповідальної участі громадян у житті суспільства на місцевому, національному та глобальному рівнях.

Уміння й навички, що розвивають критичне мислення, сприяють соціально-емоційному розвитку учнів, просоціальні навички, навички міжособистісні взаємодії та інформаційна грамотність значиміші й корисніші саме в контексті громадянської освіти. Навчання громадянства потребує активної залученості кожного учня до освітнього процесу, його «занурення» у відповідні ситуації на уроці й поза ним при здійсненні конкретної діяльності, що моделює життєві ситуації або є безпосередньою участю в ній.

Наголосимо, що навчання учнів курсу «Громадянська освіта» має бути смислоутворюючим, інтегрованим, ціннісно-орієнтованим та інтерактивним. Ці характеристики змісту предмета та організації освітнього процесу є фундаментом розвитку знань, умінь, цінностей і моделей поведінки учнів як членів громадянського суспільства у швидко змінюваному світі. Таке навчання через цілеспрямований педагогічний вплив має спрямовуватись на розвиток емоційно-ціннісних ставлень, умінь та навичок громадянської поведінки учнів. Реалізація означених завдань потребує підготовки вчителів, по-перше, до навчання учнів курсу в цілому, по-друге, до забезпечення розвитку їхньої громадянської компетентності як результату такого навчання, та, по-третє, до застосування ефективних способів організації пізнавальної діяльності учнів на уроках із курсу та поза ними.

Готовність учителя громадянської освіти до розв'язання серйозних і складних завдань предмета «Громадянська освіта» передбачає як його теоретичне зростання, так і вдосконалення методичного арсеналу. Це стає очевидним із задекларованих в документах Міністерства освіти і науки складників самого поняття «громадянська освіта» як-от «розвиток та соціалізація особистості, формування її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок та професійних якостей». Привертають увагу також програмові рекомендації щодо застосування на уроках курсу різноманітних практичних методів як-то проведення дебатів, рольових ігор та симуляцій, вивчення кейсів, перегляд та обговорення фільмів, виставок, організація досліджень, презентацій. Однак декларації про важливість компетентнісного, практико орієнтованого та інтерактивного навчання учнів не розв'язують проблему.

Така робота буде результативною тоді, коли вчитель працюватиме так системно на кожному уроці, на основі глибокого осмислення сутності громадянської освіти в цілому. Тому важливо добирати до кожного уроку ті методи, що відповідають змісту і цілям уроку, розуміючи їх глибинний зміст, а не лише звертаючи увагу на їх привабливість або механічно копіюючи той чи той метод.

Важливо, щоб учитель громадянської освіти був підготовленим до застосування комплексу інтерактивних методів і способів організації пізнавальної діяльності учнів, зокрема тих, що дають змогу ефективно реалізувати завдання розвитку їхньої громадянської компетентності в сукупності когнітивного, ціннісного й діяльнісного складників. Засновані на взаємодії, співпраці та взаємонавчанні, такі методи активізують пізнавальну діяльність учнів та надають їм можливість застосовувати громадянські знання, вміння й навички на практиці. Взаємодіючи на уроках з однокласниками й учителем, учень опановує систему апробованих способів поведінки щодо себе і соціуму, засвоює механізми пошуку інформації в індивідуальній та колективній діяльності.

Це передбачає якісну зміну ролі вчителя на уроках курсу – він має перевтілитися з особи, яка інформує й опитує тих, хто навчається, в

організатора діяльності учнів із вільного обміну думками і поглядами. При цьому в навчанні в демократичній атмосфері, зануренні в дискусії і самостійні дослідження, залученні до виконання соціальних проектів (на уроках та поза ними), учні опановують основні навички активної, свідомої, осмисленої участі в житті як власної держави, так і світу, що характеризується глобалізацією, взаємозалежністю, людським різноманіттям і надшвидкими суспільними змінами.

Відтак учителю в навчанні десятикласників предмета варто застосовувати завдання для самостійної роботи в малих групах або парах, невеликі за обсягом проекти, що реалізують учні індивідуально чи в групах на уроках або поза школою (в межах району, населеного пункту, в місцевій громаді і т.п.).

Наголосимо ще на одній проблемі – це змістове наповнення підручників курсу «Громадянська освіта» та пропонується в них модель навчання.

У ході проведеного нами аналізу чинних підручників трьох авторських колективів виявлено наступне: 1) відсутність у змісті матеріалу, що стосується сучасного політичного, економічного й соціального життя України; 2) брак реальних кейсів чи ситуацій для аналізу різних сторін життєдіяльності держави; 3) дефіцит представлених різних, у тому числі контрверсійних точок зору; 4) уникнення розгляду спірних тем; 5) надмірна залежність від абстрактної теорії, брак посилок на актуальні питання і особистий досвід учнів; 6) відсутність завдань, спрямованих на критичне мислення й розвиток медіа-грамотності учнів, що є принципово важливими вміннями громадянина; 7) слабка орієнтованість на інтерактивну взаємодію учнів на уроках, на дискусії та обговорення, що знецінює ідею громадянської освіти як освіти для демократії.

Використовуючи на уроках курсу підручник занадто теоретичного змісту, що має методичний апарат, який передбачає (або не передбачає навіть) ті чи ті окремі активності учнів на уроках, багато вчителів покладаються на заучування учнями понять, термінів, уникаючи спірних тем, суперечливих питань і дискусій через відсутність подібних тем і питань у підручниках та острах емоційної напруженості в класі. Однак реалії життя українського суспільства потребують розвитку в учнів саме навичок критичного мислення, вміння дебатовати, залученості, їхніх громадянських якостей і цінностей.

Зрозуміло, що переважна більшість питань, які обговорюють на уроках громадянської освіти, є дискусійними й не мають однозначних відповідей. Тож учні звертатимуться до вчителя як до арбітра за правильною відповіддю. Утім завданням педагога є прищеплювати учням думку про те, що дискусійні питання – це привід для спільного обговорення в класі та самостійного обмірковування вдома. Більшість запитань можна переадресувати тому, хто їх поставив (*А ти як думаєш?*) чи іншим учням класу (*А що думають інші?, Давайте порадимося...*). Запитання – це також нагода звернутися до джерела (*Де про це можна прочитати?*), до фахівця (*У кого про це можна запитати?*). Як правило, громадянознавчі проблеми гострі й суперечливі, тож потребують серйозного дослідження конкретної ситуації, врахування інтересів різних соціальних груп і, своєю чергою, припускають варіативність відповідей.

Зауважимо також, що вчителю громадянської освіти не слід пасивно відтворювати програму предмета, а варто стати її співавтором. Відтак, приступаючи до викладання курсу, вчитель має самостійно підготувати детальний календарно-тематичний план із тематикою уроків і практичних занять, а також на основі наявних в методичних джерелах зразків скласти власний план-конспект (сценарій) кожного з обраних уроків, обираючи ефективні способи організації пізнавальної діяльності учнів. Учителю слід добирати актуальні віку десятикласників теми для обговорення й дослідження з урахуванням місцевої специфіки, підтримувати ініціативи учнів щодо реалізації проєктів, підбирати додаткові матеріали до уроків тощо.

Висновки. Накопичення громадянських навичок і вмінь учнів здійснюється через засвоєння ними знань про відповідні способи діяльності, систематичне застосування цих способів діяльності в процесі спілкування та взаємодії при виконанні інтерактивних вправ та через планомірно-керований педагогічний вплив на учнів у ході навчання предмета. Учителю, який навчає десятикласників курсу «Громадянська освіта», важливо володіти методикою, що стимулює конструктивно-критичне мислення учнів, а також інтерактивними методами, що забезпечують їхню активну позицію у навчанні, взаємодію, співпрацю та взаємонавчання.

Література

1. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>
2. <http://nus.org.ua/questions/kurs-gromadyanska-osvita-dlya-10-klasnykiv-shho-proponuye-programa/>
3. Пометун О.І., Ремех Т.О. Практичний довідник учителя громадянської освіти: методичний посібник / О.Пометун, Т. Ремех. Київ, 2018. 96 с.
4. Pometun O. Remeh T. Requirements for the design of school textbooks in civil education / Проблеми сучасного підручника: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), (м. Київ, 14 травня 2019 р.). Київ, 2019. С. 101-102.